

Överstelöjtnant
NILS PALMSTIERNA:

Finland och vinterkriget 1939—40

Det förefaller numera vara opportunt att visa allt större förståelse för sovjetryska synpunkter och att följaktligen skjuta över en allt större del av skulden för vinterkriget 1939—40 på Finland. Överstelöjtnant Nils Palmstierna, chef för militärhistoriska avdelningen vid Militärhögskolan, ger i denna artikel den politiska bakgrunden till situationen, då Sovjetunionen i oktober 1939 ställde Finland inför ett ultimatum, som om det godtagits sannolikt lett till Finlands undergång som fri och självständig stat. Finland värnade till ett pris av 70 000 stupade, sårade och saknade sin frihet. Estland, Lettland och Litauen, som accepterade de sovjetryska kraven, vann åtta månaders frist, varefter länderna ockuperades av Sovjetunionen, tusentals människor mördades och tiotusentals deporterades. Finland hade visat, att det inte kunde erövrats inifrån.

Under sin 50-åriga tillvaro har republiken Finland haft att genomgå många kriser både av inrikes- och utrikespolitisk art. Den mest dramatiska — efter frihetskriget — var kriget mot Sovjetunionen 1939—40. Inte minst har förspellet till krigsutbrottet under de senaste tio åren livligt diskuterats, främst sedan den finske diplomaten Max Jakobson år 1957 publicerat sin bok *Vinterkrigets diplomati*, som 1961 utgavs i engelsk och 1967 i svensk upplaga. Det synes numera vara opportunt att visa allt större förståelse för sovjetryska synpunkter och att följdriktigt skjuta över allt större del av skulden för kriget på Finland: "Cet animal est très méchant, quand on l'attaque, il se défend." De som bekämpar nazistiskt och fascistiskt tyranni prisas med rätta, medan de som försvarat och söker försvara demokratin mot kommunistisk aggression betraktas med misstänksamhet. Vilken var nu den politiska bakgrunden, när Sovjetunionens utrikesminister Molotov, som genomfört de förhandlingar med det nazistiska Tyskland, varigenom Polen delats mellan de två diktaturstaterna och Sovjetunionen fått fria händer beträffande de baltiska staterna och Finland, den 5 oktober 1939 inbjöd utrikesminister Erkkö att snarast komma till Moskva för att diskutera "vissa konkreta politiska frågor"? Inbjöd — men det var endast formellt en inbjudan, i verkligheten var det ett ultimatum, då svar måste lämnas inom 48 timmar.

Förhållandet till Sovjetunionen efter 1918

På årets sista dag 1917 godtog Lenin den finländska självständighetsförklaringen, varigenom Sovjetunionen blev det första land, som erkände Finland. Redan under hösten 1917 hade emellertid de ryska kommunisterna uppmanat socialdemokraterna att göra revolution. De i Finland befintliga ryska trupperna gjorde gemensam sak med upprorsmännen, som även fick direkt hjälp från regeringen i Petrograd. Sedan upproret med tysk hjälp krossats, kunde ett fredsfördrag ingås mellan Finland och Sovjetunionen 1920 i Dorpat, då Sovjet befann sig i en svaghetsperiod.

Förhållandet mellan de båda länderna fram till Hitlers maktövertagande 1933 präglades av ömsesidig misstänksamhet. Å ena sidan satt de besegrade kommunistledarna i framskjutna befattningar i ryska Karelens och i Moskva och ledde den finländska kommunistiska rörelsen därifrån samt från Stockholm. Å andra sidan väckte vissa finländska aspirationer på Östkarelen irritation och misstänksamhet i Moskva, som 1921—22 där måste slå ned ett med finländska vapen och frivilliga stött uppror. De senare politiska fraktionerna i början av 1930-talet, Lapporörelsen, Fosterländska folk-rörelsen (IKL) och Akademiska Karelensällskapet (AKS) var samtliga fientligt inställda mot kommunismen och Sovjetunionen. Dessa riktningars inflytande var emellertid snart över och 1937 tillkom en koalitionsregering med agrarer och socialdemokrater.

Fram till 1933 hade Finland endast de baltiska staterna, Polen och Sverige att söka stöd hos. Trots gemensamma intressen kom aldrig något avtal till stånd varken med randstaterna eller Polen. Flera faktorer — den svenska politiken i Ålandsfrågan, stödet åt de finländska kommunisterna samt inte minst nedrustningsbeslutet 1925 — verkade nedkylande på finländska strävanden till närmare politiskt samgående med Sverige. Lapporörelsen, språkstriden och den finländska anknypningen till Tyskland gjorde även den svenska ledningen föga benägen att stödja Finland, varjämte man inte ville riskera ett motsatsförhållande till Sovjetunionen. Den skarpa reaktionen mot utrikesminister Hederstierna, när han 1923 framförde tanken på ett försvarsförbund med Finland, visade hur liten anslutning en sådan politik hade i Sverige.

Först i och med Hitlers makttillträde ändrade den socialdemokratiska regeringen i viss mån sin hållning. Risken ökade nämligen att Finland, om Sverige fortfarande visade en negativ hållning, skulle söka anslutning till Tyskland. Därför gällde det för Sverige att stödja de nordiskt orienterade kretsarna i Finland genom ett närmare konkret samarbete. Men samtidigt ville man på svenskt håll söka främja en avspänning i förhållandet mellan Finland och Sovjetunionen. De konkreta frågor som togs upp till behandling gällde dels ett gemensamt försvar av Ålandsöarna, dels ett samarbete beträffande varu- och krigsmateri-

elförsörjningen. Dessa förhandlingar ledde emellertid inte till något resultat. Den finländska regeringens strävan att genom samverkan med Sverige uppnå en neutral ställning misslyckades främst genom ryskt motstånd.

Från Hitlers makttillträde

Hade Sovjetunionen före 1933 varit misstänksam mot finländska försök att anknyta till de baltiska staterna och Polen, blev reaktionen inför en befarad finländsk orientering åt Tyskland än starkare. Ett spänt förhållande mellan Tyskland och västmakterna var till fördel för Sovjetunionen, medan en överenskommelse mellan Hitler och England—Frankrike kunde innebära stora risker. Efter den tyska inmarschen i Österrike i mars 1938 och inför det tyska hotet mot Tjeckoslovakien började Sovjetunionen att söka tvinga Finland till underkastelse. Ett neutralt Finland ville Moskva inte godta, utan Finland skulle tvingas till politiskt och militärt samarbete. Den non-aggressionspakt som ingåtts 1932 och som 1934 förnyats att gälla 10 år var inte nog. Man missbedömde uppenbarligen i Moskva den finländska beslutsamheten att försvara sig mot varje anfall och försvarets effektivitet, ett misstag som de ryska trupperna fick dyrt betala ett år senare.

I april 1938 kom det första ryska förslaget. Det innebar att Sovjetunionen skulle erbjuda Finland militär hjälp för att avvärja ett eventuellt tyskt anfall. Röda armén avsåg nämligen inte att av-

vakta ett angrepp utan den ryska ledningen var besluten att möta tyskarna på finländsk mark. Sovjetunionen skulle å sin sida förbinda sig att dra bort sina styrkor, då kriget var slut. Då detta de facto innebar en rysk ockupation avvisades förslaget. I augusti motsatte sig sovjetregeringen ett gemensamt svenskt-finländskt försvar av Ålandsöarna, men gick med på att Finland befäste ögruppen på villkor att rysk militär personal fick övervaka arbetena. Dessutom begärde Sovjetunionen att få anlägga en flyg- och flottbas på ön Hogland i östra delen av Finska viken. De ryska förslagen förkastades den 29 augusti. Efter Münchenkrisen skärpte Sovjetunionen sin hållning och återkom med skärpta krav. Den 11 mars 1939, fyra dagar före Tjeckoslovaikiens likvidering, begärdes från ryskt håll, att Hogland jämte fyra andra finländska öar skulle få arrenderas på 30 år mot att Finland fick viss kompensation i Karelen. Även detta förslag avvisade den finländska regeringen, ehuru försvarsrådets ordförande Mannerheim rådde till eftergift.

I och med Hitlers intåg i Prag förändrades maktbalansen i Europa. Storbritannien lovade Polen, Rumänien, Grekland och Turkiet hjälp i händelse av tysk aggression. Då Hitler måste försäkra sig om Sovjetunionens neutralitet för att isolera Polen, och England och Frankrike måste söka militär samverkan med rysarna för att garantin till Polen skulle få något reellt värde, kom Sovjetregeringen, som i september 1938 varit utestängd

från Münchenuppgörelsen, att bli Europas vågmästare. Detta kom att få avgörande inverkan på förhållandet till Finland. Utrikesminister Molotov inlade den 31 maj 1939 Sovjets veto mot den svensk-finländska Ålandsplanen, och nästa dag drog den svenska regeringen tillbaka sin proposition till riksdagen. "Rådsunionen hade prövat det nordiska samarbetets halt och kunde av det passerade dra sina slutsatser", skriver Mannerheim i sina minnen. Efter långvariga förhandlingar under våren och sommaren tog Tyskland den 23 augusti hem spelet. Villkoret, som England vägrade att gå med på, var att Sovjetunionen skulle få fria händer i Finland och de baltiska staterna. Så snart Polen hade nedkämpats och delats, var tiden inne för Moskva att inkassera vinsten.

Den 28 september undertecknades i Moskva en biståndspakt mellan Estland och Sovjetunionen, enligt vilken ryssarna fick anlägga marin- och flygbaser i landet. Den 5 oktober var det Lettlands tur och den 11 skrev Litauens utrikesminister under. På 14 dagar hade Sovjetunionen återfått alla baser söder om Finska viken som förlorats efter första världskriget. Härigenom hade också de tre baltiska staterna blottställt sig för den kommunistiska erövring som genomfördes 8 månader senare.

Finland i tur

Först den 11 oktober sedan den finländska regeringen lämnat de 48 timmarnas tidsfrist utan avseende, ankom den av

Finlands minister i Stockholm, Paasikivi, ledda finländska delegationen till Moskva, där den dagen därpå möttes av de sovjetryska kraven som i huvudsak innehöll:

att gränsen på Karelska näset skulle förskjutas norrut omkring 35 km och befästningarna där förstöras

att Hangö skulle utarrenderas på 30 år som flottbas med en rysk besättning på 5 000 man

att öarna i Finska viken jämte Björkö skulle avträdas samt

att västra delen av Fiskarhalvön skulle avträdas.

I gengäld skulle Finland få ett område i Sovjetkarelen samt tillstånd att befästa Åland utan Sveriges medverkan.

Vad innebar dessa fordringar ur militärpolitisk synpunkt? Ett år tidigare hade Tjeckoslovakien av västmakterna i München tvingats att till Tyskland avträda för sitt försvar viktiga områden; områden så betydelsefulla, att motstånd ett halvt år senare bedömdes utsiktslöst ens under en kortare tid, och som följaktligen medförde ockupation och fullständig underkastelse. De ryska krav som framfördes under förhandlingarna oktober—november 1939, sedan Sovjetunionen i förbund med Tyskland lagt under sig halva Polen, innebar i sak detsamma som Hitlers krav mot Tjeckoslovakien. Försvarsterrängen på Näset skulle uppges, varjämte Sovjetunionen skulle få en bas i Hangö, varifrån Finland skulle kunna avskäras från hjälp utifrån. Att gå med på detta innebar att Finland avsåg

sig alla möjligheter att bevara sitt oberoende.

Vilka garantier fanns vidare för att Sovjetunionen inte skulle komma med ökade krav längre fram, när ryska trupper satt sig fast i de nya områdena och de finländska försvarsmöjligheterna försämrats? Naturligtvis inga, och här var Tjeckoslovakien åter det varnande exemplet. De psykologiska följderna av en eftergift under hot måste även tas med i beräkningen. Regeringen i Prag och hela folket i Tjeckoslovakien var i september 1938 redo att gripa till vapen och försvara sig mot ett tyskt angrepp, men ett halvår senare, när eftergifter gjorts och försvarsmöjligheterna hade minskats, gav man upp utan strid. Inte någon finländsk regering hade heller kunnat ge vika för de ryska kraven utan att omedelbart ha fallit. Och denna gång fanns det inga stormakter som gjorde upp om det angripna landets undergång över dess huvud så som fallet varit i München.

Förhandlingarna fortsatte i Moskva och drog ut på tiden. Den finländska regeringens försök att få stöd av Sverige misslyckades, och Hitler var fast besluten att helt uppfylla sina löften till Stalin för att försäkra sig om att ha ryggen fri vid det kommande anfallet i väster. Den finländska delegationen reste till Helsingfors två gånger för att få nya instruktioner och den finländska regeringen gav med sig beträffande gränsjustering på Karelska näset, öarna i Finska viken samt Fiskarhalvön. Till slut strandade förhandlingarna på frågan om

Hangö, och den 13 november lämnade Paasikivi Moskva.

Någon dag senare mottog generalsekreteraren i det illegala finländska kommunistiska partiet Arvo Tuominen, som från Stockholm ledde partiets underjordiska verksamhet, en kurir med ett i Moskva den 13 november daterat brev, i vilket han ombads omedelbart resa till Moskva för ett viktigt uppdrag. Han skulle bli statsminister i den kommunistiska "quisling"-regering som Moskva beslöt att bilda med Otto Kuusinen, Kominterns generalsekreterare, som nominell president. I motsats till denne kunde inte Tuominen i ett ryskt angrepp mot Finland se ett korståg för att befria de finländska arbetarna. I stället bedömde han angreppet som ett återupplivande av den gamla ryska imperialismen och gav sina partikamrater direktiv att försvara sitt land.

Från sovjetrysk sida har inte några uppgifter om Stalins åsikter offentliggjorts, varför de ryska åtgärderna och händelseutvecklingen måste bli avgörande för en bedömning av de sovjetiska målen. Sovjetregeringen synes ha bestämt sig för att behandla Finland på samma sätt som de tre baltiska staterna. Man hade också tydligen väntat sig kunna genomföra sina avsikter utan finländskt motstånd. När Finland inte föll undan blev det, som Molotov uttryckte det: "militärernas tur".

Provokationen med skotten i Mainila den 26 november ordnades, när trupperna i Leningradsdistriktet koncentrerats.

På morgonen den 30 november detonerade de första ryska bomberna i Helsingfors. Dagen därpå erkändes Kuusinenregeringen och den 2 december ingicks ett avtal mellan sovjetregeringen och den nya finländska folkregeringen, som gått med på de ryska kraven och dessutom bett Sovjetunionen om militär hjälp. I gengäld skulle till "republiken Finlands folkregering" överlämnas delar av Sovjetkarelen, ett bete som dock var alltför grovt för att Finlands arbetare skulle svälja det. Vilka krigsmålen var framgår av att ratifikationsinstrumenten snarast skulle utväxlas i Helsingfors. De ryska trupperna förbjöds vidare att gå över svenska gränsen vid Torneå. Allt detta visar att den ryska ledningen räknade med att besätta hela Finland.

De finländska försvarsframgångarna under december och januari gav det andrum, som var nödvändigt för att kontakterna mellan den lagliga finländska regeringen och sovjetregeringen skulle kun-

na återupptas. Under tiden ändrades det politiska läget. Sovjetunionen kom att löpa risk att invecklas i krig med England och Frankrike. Ända fram till slutet av januari vägrade emellertid Moskva erkänna någon annan finländsk regering än Kuusinenens i Terijoki. Men den 28 januari meddelade Molotov, att Sovjetunionens regering inte i princip var emot en överenskommelse med regeringen Rytty-Tanner. Härmed hade Kuusinen tillsammans förts undan och Sovjetunionen erkänt Finlands självständighet. Natten till den 13 mars slöts fred i Moskva. Till ett pris av närmare 70 000 stupade, sårade och saknade hade Finland försvarat sin frihet. Estland, Lettland och Litauen däremot besattes sommaren 1940 av ryska trupper och anslöts till Sovjetunionen, varvid tusentals människor mördades och tiotusentals deporterades. Men Finland visade genom sitt försvarskrig, att det inte kunde erövrats inifrån.